

103529

MEDELDELSE nr. 17.

Fra

RIKSAADVOKATEN

Herr statsadvokaten for landssviksaker i

Nedenfor inntas en politirapport vedrørende forholdet mellom de tyske militære byggeomdigheter og de norske entreprenører.

Videre inntas en fremstilling av statspolitiets oppbygging skrevet av den nå fengslede leder av statspolitiets Stavangeravdeling.

Endel eksemplarer av denne meddelelse legges ved til fordeling blandt politimestrene, landssvikdommerne ved lagmannsretten og herreds- og byrettene og de fast oppnevnte aktorer i Deres distrikt.

RIKSAADVOKATENBETRET, den 3. september 1945

Jens Chr. Mellbye
statsadvokat.

Stavanger, den 21. august

Rapport
til politimesteren i Stavanger, Kriminalpolitiet,
fra kriminalkonstabel Georg Wathne.

Avhørt på Landssvikavdelingen 21/8-45.

Vitne WILHELM MENTZEL

11/10-97 o Millhausen, Elsas, Regierungs-Baurat der
Luftwaffe, bopel Tyskland, Erfuhrt, Thüringen, Friedrich
Wilhelmplatz 11, foreholdt saken, villig til å avgi for-
klaring, og forklarte:

Byggeledelsens organisasjon:

Innen hver gren av den tyske krigsmaskin, altså innen
Hæren, Flyvåpnet og Marinen var det en Byggeorganisasjon med
arbeidsfelt innen det område vedkommende avdeling var tillagt,
f.eks. Flyvåpnets byggeorganisasjon hadde med bygging av fly-
plasser, Marinenes byggeorganisasjon med bygging av støttepunkter
langs kysten e.s.v.

Utenom disse tre byggeorganisasjoner fantes også Organi-

sasjon Todt som var spesielt organisert for å bygge Westvollen og da dette arbeid var ferdig fikk de i oppdrag å bygge større bunkers, ubåthaser o.l.

Flyvåpenets øverste byggeledelse sitter i Berlin under navnet Reichsluftfahrtministerium der Luftwaffe.

Hvor det var tyske soldater i Europa, hadde dette kontor overledelsen.

Under dette kontor sorterte de forskjellige Luftgaukommandoer. I hvert besatt land, var det en slik Luftgaukommando, samt i hvert av de tyske Gau. Her i Norge hadde Luftgaukommando in Norwegen sitt kontor i Oslo.

Norge var igjen oppdelt i 7 Feldbau, ett i hver av byene: Oslo - Kristiansand S - Stavanger - Bergen - Trondheim - Bardufoss og Kirkenes.

Under Feldbauamt Stavanger sorterte igjen de forskjellige Bauleitungen. Det var opprettet en slik Bauleitung på Lista - Sola Land - Sola See og Forus. Utenom disse var det opprettet en Flakbauleitung og Fankbauleitung. Disse hadde bare med arbeid for henholdsvis Luftvernet og Etter-retningsvesenet å gjøre.

Ad: Byggeledelsens kompetanse og virkeområde.

Lederen for Luftgaukommando Norwegen, Baugruppenleiter, var den øverste byggeleder i Norge.

Under ham stod igjen lederen av de forskjellige Feldbauamt. Denne var som regel en Regierungs-Baurat.

Under Feldbauamt kom dernest de forskjellige Bauleitungen, hvor lederen var en Baurat eller Bauinspektor.

De store arbeider slik som bygging av flyplass, større hangarer, måtte som regel underskrives og godkjennes av Luftgaukommando i Oslo før kontrakt ble opprettet med vedkommende firma, som skulde utføre arbeidet.

Mindre arbeider, opptil ca. kr. 300.000,00 kunne sluttet ved lederen av Feldbauamt, og arbeider opptil kr. 100000,00 kunne igjen sluttet av den enkelte leder av de forskjellige Bauleitungen.

altså Når en norsk entreprenør påtok seg å utføre ett arbeid, var/arbeidets størrelse avgjørende for hver og med hvem han måtte slutte kontrakten.

Ad: Arbeidets frivillige eller tvungne utførelse:

Jeg kom til Oslo i april 1940 og har siden arbeidet her. Først arbeidet jeg ved Fornebu Flyveplass og var byggeleder her til i juli 1941. Deretter ble jeg sendt til Bandak, hvor det ble bygget en flyplass. Her var jeg til desember 1942, hvorefter jeg ble sendt til Lista for bygging av en flyplass, Var her til 15. desember 1944, da jeg ble sendt til Stavanger som leder for byggeledelsen her.

Det finnes ikke i de tyske lover - om det er også ulovlig etter Haager-konvensjonen - noen bestemmelse som gir den tyske byggeledelse rett til å tvinge norske firmaer til å ta arbeid for tyskerne. Såvidt jeg vet, har slik tvang aldri vært foretatt overfor norske firmaer.

Da vi reiste fra Tyskland i april 1940 for å sette i

gang bygging av flyplasser o.l. i Norge, var vi beredt til å utføre dette på 2 måter. Enten ved at frivillige norske entreprenørfirmaer overtok arbeidet, eller ved å måtte opprette egen byggeledelse og ansette frivillige norske arbeidere.

Jeg kom som før nevnt til Oslo i april 1940.

Jeg fikk i oppdrag å utbygge Fornebu Flyveplass med større startbaner og nye hangarer. Av Luftgarnkommando fikk jeg en liste over endel av Oslo's entreprenørfirmaer. De forskjellige firmaer ble innkalt, forelagt byggearbeidet og spurt om de var villige til å påta seg arbeidet. Firmaet måtte frivillig gå inn i arbeidet, men vi truet med beslaglegging av firmaets maskiner, samt at det i motsatt fall ville bli satt inn tyske entreprenørfirmaer som overtok de norske firmaers arbeide.

De arbeiderne på en måte ble tvungne til å arbeide for oss, hvis de skulle tjene nok til livets opphold, regnet vi med at vi fikk firmaenes arbeidere i arbeid for oss.

Under denne tvang gikk endel norske firmaer i Oslo med på å overta endel av arbeidet på Fornebu. De forskjellige firmaer opprettet kontrakt med oss. Etter eget ønske fikk de forskjellige firmaer medtatt i kontrakten at de arbeidet under tvang.

Jeg må fremholde at de forskjellige firmaer frivillig gikk inn i tysk arbeid, men at de på den annen side ble tvunget, i og med at vi truet med å overta firmaets maskiner og sette firmaet utenfor.

Etter at firmaet hadde sagt seg villig til å overta arbeidet og skriftelig hadde fått meddelt at de arbeidet under tvang hadde jeg inntrykk av at firmaene satte alt inn for å kunne utføre det pålagte arbeid. Noen sabotering merket ikke jeg.

Ad: Konkurransforhold mellom norske entreprenører:

Vi hadde stadig bruk for mer arbeidskraft. Av den grunn måtte vi også trekke tyske entreprenørfirmaer til Norge. På grunn av etterpørselen etter arbeidskraft, oppsto det også en rekke nye entreprenørfirmaer som frivillig søkte tysk arbeid utelukkende for å tjene penger.

Mellom de enkelte firmaer - særlig de nyopprettede - var det et visst konkurranseforhold for å få tysk arbeid. Etter en bestemmelse måtte det, til hvert utgitt anbud, minst inngis anbud fra 3 firmaer. Firmaet sto helt fritt hva inngivelsen av anbudet angår.

Hvis f.eks. et firma sa fra at det ikke kunne utføre omhandlede arbeid, grunnet mangel på arbeidere o.l. så ble et nytt firma forespurt. Det anbud som var mest fordelaktig, både hva pris og hva firmaets kvalifikasjoner angikk, fikk arbeidet. De små, nye firmaer ble som regel prøvet ved mindre arbeider, før vi kunne overlate dem større arbeider. Mellom de "store" entreprenørfirmaene hersket det også ett vist konkurranseforhold. Disse firmaer ble ledet av kynlige utdannet ingeniører og kunne overta arbeider av største kvalitet. Hvilket firma som fikk arbeid av disse var helt beroende på anbudsprisen.

Forøvrig var arbeidsmengden og arbeidsforespørselen så stor at samtlige firmaer stadig fikk nye arbeider, og konkurranseforholdet ble således meget eliminert. Mellom firmaene var det kon-

- 4 -

kurransse om å få de gunstigste arbeider. Vi tyske satte som regel en betingelse ved utsettelse av ett slikt arbeid, nemlig at firmaet utenom det gunstige arbeide også måtte overta ett mindre gunstig arbeid. På denne måte fikk de tyske myndigheter en viss bestemmelsesrett over hvilke arbeider de enkelte firmaer fikk til utførelse.

Etter at firmaene først - som før nevnt under tvang- var satt inn i tysk arbeid, merket jeg ikke at firmaene arbeidet under "tvang", men at de arbeidet helt forretningsmessig og loyalt.

Jeg kjenner ikke noe tilfelle hvor norske firmaer under okkupasjonstiden har søkt å komme ut av tysk anleggsarbeid. Jeg vet at enkelte firmaer ikke ønsket å arbeide i Nord-Norge, men dette var på grunn av de klimatiske forhold der nord, og ikke på grunn av at de ikke ønsket å arbeide for tyskerne. Enkelte firmaer måtte slutte fordi firmaet ikke holdt det kvalitetsmessige tekniske mål som vi satte til ett entreprenørfirma. Firmaet var da startet av folk som ville tjene penger på en lettvinnt måte.

Ad: Norske arkitekter - ingeniører o.l. i tysk arbeid.

Det samme gjelder - som ovenfor nevnt- de norske arkitekter og ingeniører som gikk i tysk arbeid. Vi henvendte oss til vedkommende, forela for ham det arbeid vi ønsket utført og forespurte om vedkommende var villig til å ta arbeidet. Vi kunne ikke bruke tvang overfor en slik norsk sivilperson, og hvis vedkommende nektet ble intet foretatt overfor ham. Det har i min praksis ikke hendt at en norsk arkitekt eller ingeniør har nektet å overta ett tysk arbeid. Jeg mener at disse personer har sett på arbeidet helt forretningsmessig. Jeg vil oppnevne at arbeidsmarkedet for disse folk i og med invasjonen ble redusert til null, og at de måtte overta tysk arbeide for å kunne leve.

På Deres spørsmål om hvorledes jeg ville bedømme den stilling de norske entreprenører og ingeniører har inntatt overfor den tyske vernemakt - under forutsetning av at forholdet var omvendt- altså at Norge bestatte Tyskland og at tyske entreprenører m.v. gikk i norsk tjeneste, mens Tyskland ennå lå i Krig med Norge, så vil jeg som tysker si:

Hvis en tysker under de forhold gikk inn i norsk tjeneste av ideale grunner, ville jeg frita ham for straff. Hvis vedkommende tysker derimot gikk i norsk tjeneste utelukkende for å tjene penger, ja da ville jeg straffe ham som landsforræder.

Gjennomlest og vedtatt.

WILHELM MENZEL

sign.

Bevitnes:
OLAF PILKESTAD
lektor (tolk)sign.

GEORG MATHNE
sign

STATSPOLITIET

Mitt kjennskap til statspolitiet for min ansettelse (14.3.1943) er meget beskjedent. Saa vidt vites ble Statspolitiet opprettet i 1917. Opp gjennom tidene har det hatt forskjellige oppgaver. I forbudstiden virket det nærmest som et rasdrikkepolit, senere som et utrykningspolit for å opprettholde ro og orden, jfr. Menstad, inntil det tilslutt ble et "politisk politi".

Etter som oppgavene er vekslet, er Statspolitiet blitt reorganisert. Ved kapitulasjonen var ordningen følgende:

1. Statspolitiets Osloavdeling, hvis leder samtidig var leder av det samlede Statspolitiet.
2. Statspolitiets Tromsøavdeling.
3. " Trondheimsavdeling
4. " Bergensavdeling.
5. " Stavangeravdeling.

Stavangeravdelingens styrke var 47 tjenestemenn. (Lederen av Sikkerhetspolitiet hadde bestemt at den ikke måtte overskride 50-tallet.)

Av tjenestemenn var (med de permiterte) ca. 30 stasjonert ved hovedkontoret i Stavanger, ca. 15 ved underkontoret i Kristiansand og i henholdsvis i Haugesund og Flekkefjord. Sistnevnte to tjenestemenn var avgitt til det tyske Sikkerhetspolitiet som tolk etc. men med full anledning til å behandle saker som henhørte under Statspolitiet, fremmer alt savnet-eller flyktningssaker.

Statspolitiet var i likhet med kriminalpolitiet underlagt lederen av Sikkerhetspolitiet. Det ble skjelnnet mellom Stato-Sipoordrer. De siste - som var tallrike - slo avgitt av generalmajor Marthinsen, førstnevnte av oberstløytnant Søvik, senere Johansen. Overensstemmende med "førerprinsippet" skulle disse ordrer etterkommes. Iflg. lov av august 1943 utgjorde Statspolitiet en del av rikets vegnede makt.

Jeg går ut fra at Statspolitiet under hele okkupasjonen har arbeidet intimt med fylkesførerene - og partiet som helhet. Etter at lov om fylkesførere var gitt, skulle iflg. ordrer fra generalmajor Marthinsen enhver anmodning fra fylkesførerene etterkommes, men på dennes (fylkesførerens) ansvar. Var fylkesførerene misfornøyet med en tjenestemann tilhørende Statspolitiet, stod det i hans makt som førerens nærmeste underordnede å få vedkommende fjernet.

Foruten et intimt samarbeid med fylkesfører og parti skulle en arbeide intimt sammen med det ordinære politi fylkesmann, fagorganisasjon o.s.v. - kort sagt med alle norske myndigheter. Så vidt vites er enhver anmodning om bistand fra Statspolitiet til det ordinære politi (inkl. lensmennene) - og omvendt blitt imøtekommet.

De oppgaver som tillå Statspolitiet den senere tid kan grupperes som følgende:

- 1) Skole- og kirkesaker.
- 2) Demonstrasjoner.

- 3) Savnet - eller flyktningsaker.
- 4) Boykott.
- 5) Sabotasje.
- 6) Radiosaker.
- 7) Våpensaker
- 8) Illegal virksomhet ("Andre straffbare handlinger").

I de saker som henhørte under gruppene 5-7 skulle en i følge direktiver, jfr. m.a.K.t.p. ikke bare underrette Det tyske - Sikkerhetspoliti, men arbeide intimt sammen med dette for å unngå ethvert alvorlig angrep på "rikets sikkerhet". Det tillå Det tyske Sikkerhetspoliti å overta saker som ble bearbejdet av Statspolitiet, liksom det kunne overlate oss saker til etterforskning, eventuelt straffeforføyning.

Tjenestemennene ansattes av Politidepartementet. I min funksjonstid måtte man forplikte seg til 6 års tjeneste (1 års prøvetid). Da undertegnede ble forfremmet til inspektør fra politifullmektig, skjedde det i regjeringssmøte. I sin tid utgikk det oppfordring fra generalmajor Marthinsen, der forut for sin utnevnelse til hirdsjef var SS- Standartenfører, om at Statspolitiets tjenestemenn burde gå inn i Germanske SS - Norge. Vår man frontkjemper, og det ikke forelå noe å utsette moralsk sett, var man sikker på ansettelse i Statspolitiet. Det var altså relativt lett å komme inn i Statspolitiet, men verre å komme ut. For å bli ansatt fordredes medlemskap.

De fleste tjenestemenn ved Statspolitiets Stavangeravdeling var fra Rogaland. De næret derfor alt overveidende ønske om å tjenestegjøre ved hovedkontoret i Stavanger. En fant det derfor påkrevd å måtte beordre tjenestemenn til underavdelingen i Kristiansand samt til tjenestestedene i Haugesund og Flekkefjord. Enhver beordring måtte være forelagt Politidepartementet før der kunne iverksettes. I preserende tilfeller var det tilstrekkelig å innhente departementets samtykke etter en foretatt forhåndsbeordring. Det henvises til lov av august 1943.

Da undertegnede tiltrådte ved Statspolitiets Stavangeravdeling for ca. 2 år siden, var betjentene Mehus og Brandsborg fullstendig avgitt til Det tyske Sikkerhetspoliti og stasjonert henholdsvis i Kristiansand og Flekkefjord. Under en konferanse med generalmajor Marthinsen høsten 1943 meddelte han at det var inngått en avtale med Befehlshaber der (Sicherheitspolizei und Des Sd at Statspolitiet etter anmodning skulle avgi tjenestemenn til Det tyske Sikkerhetspoliti i den utstrekning det var tjenestelig forsvarlig. Nektet noen å samarbeide med Det tyske Sikkerhetspoliti (la seg avgi), skulle lov av august 1943 komme til anvendelse.

Henvendelse om angivelse av tjenestemenn kunne alone frem komme fra kommandør eller kommissær. Det måtte rettes til en av Statspolitiets embetsmenn - fortrinnsvis avdelingslederen.

I nødsfall til l. betjent. I alminnelighet ba Det tyske Sikkerhetspoliti om å få avgitt så og så mange tjenestemenn. Etter hvert ble det dog mer og mer alminnelig at man ba om å få avgitt bestemte, navngitte personer, fortrinnsvis tjenestemenn som behersker det tyske språk.

Under avgivelser hendte det gjentatte ganger at Det tyske Sikkerhetspoliti uttalte sin misnøye med dette eller hint. Det ble i flere tilfeller truet med arrestasjon hvor stapomannen angivelig hadde opptrådt grovt uaktsomt o.s.v.

I de tilfeller tjenestemennene var avgitt til Det tyske Sikkerhetspoliti hadde det ingen plikt til å avgi rapport til avdelingslederen angående sitt arbeid for det tyske Sikkerhetspoliti. I mange tilfeller var de forøvrig pålagt strengeste taushetsplikt av dette.

Ved Statspolitiets Stavangerkontor var spesialisering delvis gjennomført. Bestemte tjenestemenn foretok post- og reisekontroll, andre behandlet savnetsaker, skole- og kirkesaker o.s.v.

1. betjenten hadde daglige paroler, undertegnede ukentlige når forholdene tillot det. På 1. betjentens paroler ble sakene fordelt på tjenestemennene til etterforskning. I avdelingslederens parole ble Stapo- og Sipoordrer referert o.s.v.

Tjenestemennene var ifølge direktivene pliktig til å anmelde ethvert straffbart forhold de hadde kjennskap til. Det ble gjentagne ganger truet med de alvorligste straffer hvis unnlatelse kunne påvises.

Under konferanse på avdelingsledermøte i Oslo o.s.v. ble det av lederen av Sikkerhetspolitiet pålagt avdelingslederne å gjøre hva de kunne for å få ansatt tystere (agenter). Politidepartementets opprop om å anmelde straffbare forhold er velkjent Statspolitiets Stavangeravdeling hadde i sin funksjonstid ingen betalte tystere, men i et tilfelle ble en som svarte på Politidepartementets opprop utbetalt kr. 100,00.

Statspolitiet anvendte følgende arter straffer:

- 1) Advarsler (muntlige eller skriftlige).
- 2) Bøter.
- 3) Sikring - se strl. § 39 og lov av januar 1945.
 - a) fengselig forvaring
 - b) forbud mot å oppholde seg på bestemte områder.
 - c) påbud om å ta opphold på et bestemt sted.

I min funksjonstid lyktes det bare i ett tilfelle å få en sak inn for folke-domstolen.

Alle saker skulde sendes inn til Oslo med forslag om hvordan det skulle forholdes vedkommende punkt 3 og domstolbehandling. Også forslag om henleggelse skulle foreligge lederen av Sikkerhetspolitiet. I den senere tid ble sakene arkivert ved de forskjellige avdelinger.

Stavanger, fengsel B 16.8.1945

H. Skaar Pedersen (sign)